

ADNAN BUSULADŽIĆ

*Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine
Odjeljenje za arheologiju
Zmaja od Bosne 3
71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina*

ZBIRKA ANTIČKIH SVJETILJKI IZ MOGORJELA

UDK 738.83 (36)
Izvorni znanstveni rad

Pisac obrađuje skupinu antičkih svjetiljki iz Mogorjela, pronađenih prigodom arheoloških iskopavanja C. Patscha 1900–1903. godine. Unatoč činjenici da svojim brojem (16 primjeraka) ne predstavlja reprezentativnu muzejsku kolekciju, analiza antičkih svjetiljki iz Mogorjela dozvoljava neke kraće napomene i daje uvid u tipološku i hronološku determinaciju ove vrste nalaza.

UVOD

Razmjerno mala zbirka antičkih svjetiljki iz Mogorjela prispjela je u Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine kao dio materijala pronađenog prilikom arheoloških iskopavanja tijekom 1900–1903. godine, pod vodstvom C. Patscha.

Kao i ostali pokretni nalazi iz Mogorjela, i svjetiljke su stigle u muzejsku zbirku bez odgovarajuće znanstvene osnove i obrade. Kao posljedica rečenoga, pisani podaci o ovoj zbirci gotovo da i ne postoje, a o pojedinim primjercima pisano je isključivo u kontekstu tipološke i ikonografske analize, i to samo dijela kruškolikih svjetiljki (PAŠKVALIN 1963: 148; MARIJANOVIĆ 1990: 111–115).

Cjelokupnu zbirku prate i oskudni prateći podaci. U muzejskim inventarnim knjigama je šturo zabilježena samo informacija o lokalitetu, godinama iskopavanja (1900–1903. g.), bez preciznijeg datiranja i godina unosa u inventarne knjige. Zbog svega navedenoga, cilj ovog rada je dati kompletan tipološki i kronološki kontekst ovih nalaza.

SVJETILJKE UGLATA NOSA SA VOLUTAMA

Ovoj tipološkoj determinaciji iz Mogorjela pripada samo jedna svjetiljka (inv. br. 1582). Nihova osnovna karakteristika prema kojoj su i dobile naziv odnosi se na trokutast nos završen flankiranim volutama. Prema širini nosa, podijeljene su na tri varijante.¹

U datacijskom kontekstu, dat je široki vremenski okvir bez mogućnosti preciznije datacije (VIKIĆ-BELANČIĆ 1976: X). Međutim, uvid u materijal iz južne Panonije upućuje na proizvodnju i upotrebu od kraja I. do početka III. stoljeća (VIKIĆ-BELANČIĆ 1976: X).

Od konstrukcijskih elemenata koji upućuju na zaključak o dataciji svjetiljki ovog tipa treba spomenuti kanalić koji vodi od diska do nosa. Takva izrada je karakteristična za augustovsko-tiberijansko doba. Rupica za zrak je također pratila razvojne procese. U I. stoljeću je bila slična prorezu, zatim je izrađivana u četverokutnom obliku, a u najmlađoj fazi (od vremena Klaudija) dobila je okrugao oblik. U Augustovo doba svjetiljke su dobile kvalitetnije izrađen sistem voluta, a u mlađem periodu volute su postale šire i plosnatije.

Primjerak svjetiljke iz Mogorjela pokazuje da su stranice nosa blago uže od voluta pa se može definirati kao varijanta B po Loeschcke. Karakteristika ovog tipa je i bogatstvo različitih ukrasnih detalja.² Na primjerku s Mogorjela može se konstatirati postojanje reljefa delfina.³

Velika rasprostranjenost svjetiljki uglata nosa s volutama potvrđuje se i u mnogobrojnom materijalu koji se pronalazi.⁴

SVJETILJKE OBLO ZAVRŠENA NOSA S VOLUTAMA

Svjetiljke ovog tipa zastupljene su samo jednim fragmentom otvora nosa (inv. br. 1798). Ove svjetiljke imaju sužen i na vrhu zaobljen nos. Na stranama nosa su volute. Disk im je uvučen i okrugao, često s reljefom. Ponajčešće im je dno ravno, ali se na starijim primjercima može konstatirati i stajajući prsten. Pojedini primjerci imaju drške s kanelirama ili prstenasti oblik. Malokad se pojavljuje jezičac, isključivo u ukrasnoj funkciji. Ramena su raščlanjena prstenovima i koncentričnim krugovima, pa se stoga zamjećuju i novi oblici profila.⁵

U razvojnom kontekstu, preteča oblika nosa može se pratiti od helenističkih svjetiljki, a neposredne preteče su augustovske svjetiljke sa spiralnim volutama. Iako su malo mlađe od tipa uglata nosa sa volutama, javljaju se uporedo. Njihova upotreba se datira sve do druge polovine II. Stoljeća (VIKIĆ-BELANČIĆ 1976: XII, s opaskama 24–27).

Unatoč činjenici da ponuđeni fragment ne omogućuje analizu eventualnih motiva na disku, na ovom tipu svjetiljki on je čest. Ukrasni elementi su veoma različiti i izvedeni su u rasponu od prikaza ptica i drugih životinjskih vrsta do prikaza gladijatorskih borbi i mitoloških motiva.

1 LOESCHCKE 1919: 28; IVÁNYI 1935: 10; VIKIĆ-BELANČIĆ 1976: IX. Zbog nepostojanja većeg broja primjeraka iz Mogorjela, detaljna obrada varijanti nije potrebna.

2 Motivi mogu biti životinjski (delfin, riba, zec, ovan), mitološki i floralni.

3 Najbliža analogija je u Arheološkome muzeju u Zagrebu, VIKIĆ-BELANČIĆ 1976: X; tabla XX, sl. 13. Delfin se kao ukrasni motiv javlja često na svjetiljkama; CUKMAN NIKOLIC 1999., 15.

4 PATSCH 1900: 104, sl. 78 i 79; 106, sl. 81–83; 107, sl. 86; 108, sl. 87–89; 111, sl. 96–98; 112, sl. 99 i 100;

CELESTIN 1901: 35, sl. 10 i 36 sl. 11; ABRAMIC 1925: 87, sl. 23; 89, sl. 25 i 26; MENZEL 1954: 31, 33 i 35, sl. 29; 36, sl. 6–10; HAKEN 1958: 39, T. II, sl. 38; DAUTOVA-RUŠEVLJANIN 1970: 153, sl. 1; RUBRIGHT 1973: T. I, sl. 1–6; T. II, sl. 7–10, 16 i 25; BJELAJAC 1982: 14, T. I, sl. 1–3; PALÁGYI 2002: 20, sl. 30 i 32.

5 LOESCHCKE 1919: 28 i sl.; 2. VIKIĆ-BELANČIĆ 1976: XI, XII dala je pregled tipova profila. Zbog postojanja samo jednog fragmentiranog primjerka otvora nosa detaljnija analiza profila je nemoguća.

OVALNE SVJETILJKE ORGANSKI POVEZANA NOSA

Ovaj tip svjetiljke koji se može uvrstiti među one iz Mogorjela, zastupljen je samo jednim fragmentiranim primjerkom (inv. br. 1581). Prema komparativnom materijalu može se pretpostaviti njihovo provincijalno porijeklo. Osnovna njihova karakteristika odnosi se na ovalno ili jajoliko tijelo, kao i disk malen i ovalan. Ramena ponajviše primjeraka su ispupčena a rjeđe i viseća. Dno im je ravno, udubljeno ili izbočeno. Drška može biti klinasta ili pločasta, a rađena je u kalupu.

Posebite treba izdvojiti vrste ukrasnih motiva na ovim svjetiljkama. Vrlo često je to o detalj floralnog karaktera ili ornamenta. Ukrasi na ramenima imaju jače iznešenu plošnost i stilizaciju (VIKIĆ-BELANČIĆ 1976: XXI). Primjerak iz Mogorjela pokazuje klasične karakteristike ovog tipa, kada je riječ o ukrasnom segmentu. Na malo širim ramenima uočljiv je ukrasni floralni detalj izveden kao vitica vinove loze. Na stražnjoj strani sačuvana je i pločasta drška, također karakteristična za ovaj tip.

Ovalne svjetiljke organski povezana nosa očituju helenističke utjecaje nastale na tlu Galije u I. stoljeću. Međutim, ovaj tip je ponajviše karakterističan za period III. i IV. stoljeća. Vrlo često se ukrasni elementi mogu okarakterizirati u svjetlu starokršćanske simbolike, što potvrđuje prethodnu dataciju. Pojedini autori, međutim, ovaj tip datiraju znatno kasnije.⁶

KRUŠKOLIKE SVJETILJKE

Jedan od tipova koji brojnije zastupljen svojim primjercima iz Mogorjela jest tip kruškolikih svjetiljki. Riječ je o četiri cijela ili fragmentirana primjerka. Kruškolike svjetiljke nastale su u Africi pa se stoga nazivaju i afričke (MENZEL 1954: 90). Zamjetljivi znatni ukrasi koje se može definirati starokršćanskima. Upravo zbog toga ih neki autori svrstavaju u grupu starokršćanskih svjetiljki.⁷

Ove svjetiljke imaju kruškoliko–ovalno tijelo. Disk i ravni nos spojeni su plitkim i širokim kanalom. Ramena su ravna i široka ukrašena raznim ornamentima i prstenom odvojena od diska. Otvor za fitilj je često vrlo širok, a s obzirom na reljef na disku, ima dvije rupice za ulje na disku. Drške mogu biti pločaste, klinaste ili prizmatične, a rađene su također pomoću kalupa. Na dnu imaju stajaći prsten. Dekorativni elementi su najčešće geometrijsko – ornamentalni i floralni, te vrlo rijetko figuralni.

Nastale su u IV. stoljeću, a proširile su se po cijelom Sredozemlju, dopirući čak i do Dacije (VIKIĆ-BELANČIĆ 1976: XXII, s opaskom 75). S obzirom na dugotrajnu upotrebu i proizvodnju do VI. stoljeća (MENZEL 1954: 90), mogu se konstatirati i stanovite varijante. D. Iványi ih, pretpostavljajući im italско porijeklo, datira u malo stariji period IV–V. stoljeća (IVÁNYI 1935: 14–15). Kao i mnogi drugi tipovi, i kruškolike su svjetiljke izrađivane u provincijalnim radionicama. Ovakvi primjerci raspoznavaju se prema grubljoj fakturi, primitivnijoj izradi i slabije izrađenim reljefnim prikazima.

Zbirka Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine posjeduje četiri primjerka ili fragmenta ovog tipa. Na temelju analize fature, kontura reljefa, kvaliteta pečenja i premaza za veći dio kruškolikih svjetiljki s Mogorjela se može konstatirati da pripadaju italском importu.

Među najreprezentativnije primjerke, osobito u kontekstu starokršćanske simbolike, može se uvrstiti svjetiljka inv. br. 2056. Poznata je po ukrasu na disku, koji prikazuje židovsku menoru

⁶ BJELAJAC 1982: 22 s opaskom 40. Spomenuti autor ih datira u period IV – VII stoljeća i uvrštava ih u grupu »maloazijskih lampi«.

⁷ VIKIĆ-BELANČIĆ 1976: XXII s opaskom 74. Aleksandrija je imala važnu ulogu u izvozu raznih tipova starokršćanskih svjetiljki. Vidi: VIKIĆ-BELANČIĆ 1954: 133 s opaskom 20.

(PAŠKVALIN 1963: 148). Disk je okružen dekorativnim elementima borovih grančica. Prema nekim autorima, reljef minore može se okarakterizirati u svjetlu starozavjetne simbolike (MARIJANOVIĆ 1990: 111–113, s opaskama 11–16). Način izrade, faktura i postojana boja svrstavaju ovu svjetiljku kao import najvjerojatnije iz Aleksandrije ili Italije. Najbliži primjerci istog tipa i ikonografije mogu se naći u priobalnom dijelu provincije Dalmacije (BULIĆ 1926/27: 118, 120), ali i u Panoniji (IVÁNYI 1935: T. XL, sl. 5).

Grupi italskog importa mogu se pripisati i dva fragmenta. Primjerak (inv. br. 1586) čini gornji dio oboda i dna svjetiljke sa crvenim premazom. Na disku je vidljiv spiralni ornament i rozete obrubljen prstenom.⁸ Jedan mali detalj reljefa na disku upućuje i na postojanje Kristova monograma koji je izveden kao ukras na križevima, čest počam od IV. stoljeća (*Leksikon ikonografije* 360).

Drugi fragment (inv. br. 1585) čini klinasta drška i dio ramena s ukrasnim detaljima izvedenim u obličju borovih grančica, premazan crvenom bojom.

Karakterističan po ukrasu na disku je i fragment (inv. br. 2770). Riječ je o dijelu kruškolike svjetiljke na čijem je disku rozeta,⁹ obrubljena kružnicom isprekidanih linija.

Fragmentiranom primjerku kruškolike svjetiljke s Mogorjela treba pripisati i primjerak (inv. br. 2660). Očuvan je dio dna s klinastom drškom. Na dnu je konstatirano postojanje kružnice koja je povezana s drškom.

Analizom ponuđenih primjeraka može se utvrditi visokokvalitetna izrada, faktura, oštih kontura reljefa, bogato dekorativni sadržaj i intenzivne premazne boje. Prema navedenim karakteristikama, može se ustvrditi da tip kruškolikih svjetiljki s Mogorjela pripada kasnoantičkom materijalu koji je zahvaljujući trgovini pristigao do datog lokaliteta.

Bogata zastupljenost ukrasnih elemenata upućuje na dominantno kršćansko opredjeljenje vlasnika predmeta ili pak onih koji su ih izrađivali. Ponajprije treba istaknuti židovsku minoru¹⁰ i Kristov monogram. K tome, konstatirano je i postojanje različitih floralnih i geometrijskih motiva koji se također mogu pripisati kasnoantičkoj i starokršćanskoj tradiciji.

FIRMA SVJETILJKE

Posebnoj i najmnogobrojnijoj grupi pripadaju primjerci firma svjetiljki. Već od republikanskog doba na svjetiljke su utiskivani žigovi kao oznake proizvođača. To je ujedno bio i početak proizvodnje posebnog tipa, danas poznatog kao firma svjetiljke. Osnovna karakteristika im je pečat na dnu predmeta. Naši primjerci zbog fragmentiranosti ne pokazuju veliku zastupljenost pečata. Iznimke su svjetiljka inv. br. 1794 i fragment inv. br. 1584¹¹ s pečatom FORTIS.¹²

Zahvaljujući svojoj funkcionalnosti firma svjetiljke su se brzo raširile i postale najdominantiji tip svjetiljke. Specifičan običaj utiskivanja pečata proizvođača bio je povodom da je Fischbach u stručnu terminologiju uveo termin firma svjetiljke, koji se upotrebljava i danas (FISCHBACH 1896: 16).

8 Komparativan motiv spirale i rozete publicirao je ABRAMIC 1925: 90, sl. 29.

9 Rozeta kao ukrasni motiv na svjetiljkama je dosta česta pojava; MODRZEWSKA-MARCINIAK 1989: 233, sl. 15.

10 Prema nekim autorima minoru bi trebalo tumaciti kao starokršćanski znak starozavjetne tradicije; MARIJANOVIĆ 1990: 111 – 113, s opaskama 11–16.

11 Na ponuđenom fragmentu vidljiva su samo dva zadnja slova IS.

12 Fortis je bio jedan od najvećih proizvođača i izvoznika firma svjetiljki. Vidi: VIKIC-BELANCIC 1971a: 98, s opaskom 26.

Kod firma svjetiljki recipijent je kruškolik, zdjelica je okrugla, a nos izduženiji. Na disku mogu postojati i reljefni ukrasi, što je rjeđe. Disk je obrubljen zatvorenim ili otvorenim prstenom. Prema vrsti i načinu zatvaranja prstena, S. Loeschcke je uočio nekoliko varijanti kod tipa IX. U tipu X predložio je dvije varijante; s nosom i bez nosa.

Na temelju analize svih primjeraka iz Mogorjela, može se potvrditi da pripadaju tipu X, varijanti D po Loeschckeu. Svjetiljke koje se obrađuju pokazuju postojanje vrata nosa i prsten koji spaja disk s kanalom nosa.

Firma svjetiljke karakterizira i bradavica na ramenima. Što se tiče ranijih oblika, riječ je o ušicama za ovjes. S vremenom, ti su izraštaji, izgubivši funkcionalnost, postali bradavice. Broj bradavica varira od dvije do tri i nalaze se na stranama ramena i na leđnoj strani. Oblici im mogu biti različiti; kružni, polukružni, prizmatični, kvrgasti i duguljasti (VIKIĆ-BELANČIĆ 1976: XXIX).

Primjerci iz Mogorjela imaju kvrgaste bradavice.

U datacijskom pogledu najraniju fazu proizvodnje ovih svjetiljki možemo svrstati u kraj I. i početak II. stoljeća i smjestiti u prostor sjeverne Italije. Iz sjeverne Italije njihova proizvodnja se proširila, pa su mnogobrojni kalupi pronalazeni diljem Carstva. Na temelju konteksta nalaza neki autori su preciznije definirali početak proizvodnje firma svjetiljki u šezdesete i sedamdesete godine I. stoljeća (FREMERSDORF 1912: 125; LOESCHCKE 1919: 289). Komparativnom metodom materijala pronađenog u Emoni i Ptuju vremenska granica početka proizvodnje može se precizirati od sredine I. stoljeća. Starije varijante korištene su do II. a novije do IV. stoljeća (VIKIĆ-BELANČIĆ 1976: XXXIII, s napomenom 102).

Analizirajući datacijski segment ne smije se iz vida izgubiti ni činjenica da su stariji primjerci bili bolje kakvoće, za razliku od mlađih koji su zapravo proizvod masovne, mahom provincijalne proizvodnje. Masovna proizvodnja uzrokom je lošije izrade, zanemarivanja detalja, neadekvatnih kalupa i slabije fakture. Provincijalne firma svjetiljke nemaju pečat, zdepastog su oblika, debelih stijenki, loše izvedenih detalja, nakrivljene i neravnomjerno pečene. Neke od ovih osobina mogu se pripisati primjerku (inv. br. 2769).

Sve ostale firma svjetiljke i fragmenti iz Mogorjela (inv. br. 1794, 1584, 3498, 1583, 1797 i neinventarizirani fragment) pokazuju nešto bolju kvalitetu izrade, finiju fakturu, tanju stijenku i ravnomjernu pečenost, što bi ih trebalo klasificirati kao svjetiljke starijeg tipa, najvjerovatnije import iz sjeverne Italije.

ZAKLJUČAK

Unatoč činjenici da svojim brojem ne znači reprezentativnu muzejsku kolekciju, analiza antičkih svjetiljki iz Mogorjela dopušta neke kraće napomene i daje uvid u tipološku i kronološku determinaciju ove vrste nalaza.

Kao rezultat arheoloških iskapanja tijekom 1900–1903. godine, u muzejsku zbirku je pripjelo 16 primjeraka svjetiljki koje se prema tipološkoj analizi mogu svrstati u pet tipova. Riječ je o *svjetiljkama uglata nosa sa volutama, oblo završena nosa sa volutama, ovalnim svjetiljkama organski povezana nosa, kruškolikim i firma svjetiljkama*. Prva tri tipa zastupljena su s po jednim primjerkom ili fragmentom. Kruškolike i firma svjetiljke su najzastupljenije sa 13 primjeraka ili fragmenata.

U kronološkom pogledu može se primjetiti da je zastupljenost u korelaciji s konstatiranim građevinskim fazama Mogorjela. Prva dva tipa (svjetiljke uglata nosa s volutama i oblo završena

nosa s volutama) upućuju na zaključak da se njihovo nalaženje može tumačiti kao dio inventara prvobitne rustične vile i poljoprivrednog imanja od I. do III. stoljeća.

Ovalne svjetiljke organski povezana nosa karakteristične su za III. i IV. stoljeće kada se na Mogorjelu završila prva i počela druga građevinska faza velikog državnog poljoprivrednog dobra s utvrđenom zgradom (vilom) – kastronom.

Periodu kasne antike mogu se pripisati kruškolike svjetiljke, zastupljene u nešto većem broju i kod kojih je zamjetljiva bogata reljefna dekoracija, najčešće u starokršćanskom kontekstu. Ovaj tip svjetiljki svakako se može pripisati pokretnom materijalu iz kršćanskih bazilika.¹³

Nešto duži vremenski okvir proizvodnje i korištenja firma svjetiljki od I. do IV. stoljeća ne daje mogućnost preciznije definicije kronološkog i društvenog okvira upotrebe naših primjeraka. S obzirom na bolju kvalitetu izrade gotovo svih svjetiljki, slobodan sam pretpostaviti mogućnost da primjerke (inv. br. 1794, 1584, 3498, 1583, 1797, 2651 i neinventarizirani fragment) datiramo u period I. i II. stoljeća tj. u prvu građevinsku fazu Mogorjela kao isključivo rustične vile. Djelomično oštećen primjerak firma svjetiljke (inv. br. 2769) zbog slabije izrade i debljih stijenki može se uvrstati u mlađu grupu, tj. fazu kada je Mogorjelo postalo utvrđena vila – kastron.

13 O bazilikama je opširno pisao BASLER 1958: 45–62. 2056, 1586 i 1585 pisala je MARIJANOVIC 1990: 110 –
O primjercima kruškolikih svjetiljki iz Mogorjela inv. br. 115.

KATALOG

SVJETILJKE UGLATA NOSA SA VOLUTAMA

1) Nalazište: Mogorjelo pokraj Čapljine.
Inv. br. 1582. Svjetiljka od crvenkasto – žućkaste zemlje. Oko diska jedan koncentrični zatvoreni krug. U sredini diska reljef delfina. Iznad reljefa rupa. Strane nosa malo uže od voluta. Na otvoru nosa tragovi gareži. Na dnu teško vidljiva oznaka »I«.

Veličina: dužina: 8, 5 cm; širina: 6 cm; visina: 2, 5 cm.

Neobjavljeno.

SVJETILJKE OBLO ZAVRŠENA NOSA SA VOLUTAMA

2) Nalazište: Mogorjelo pokraj Čapljine.
Inv. br. 1798. Fragment nosa svjetiljke s otvorom. Crvene boje.

Neobjavljeno.

OVALNE SVJETILJKE ORGANSKI POVEZANA NOSA

3) Nalazište: Mogorjelo pokraj Čapljine. Inv. br. 1581. Gornji, oštećeni dio svjetiljke od crvene gline. Oko diska zatvoreni prsten. U sredini rupa. Na ramenima motiv vitice vinove loze. Sa leđne strane pločasta drška. Literatura: I. MARIJANOVIĆ. Prilog problemu datiranja nekih starokršćanskih crkava u Bosni i Hercegovini. GZM, 1990: 113, sl. 4.

KRUŠKOLIKE SVJETILJKE

4) Nalazište: Mogorjelo nedaleko Čapljine. Inv. br. 2056. Svjetiljka od crvene gline, dobro čuvana. U sredini diska nalazi se reljef menore – sedmosvijećnjaka. S lijeve i desne strane od reljefa dvije su rupe. Rub diska, koji okružuje reljef, sastavljen je od okvira sa crticama u obliku borovih iglica. Sa stražnje strane puna, pločasta drška.

Veličina: dužina: 11, 5 cm; širina: 7, 5 cm; visina: 3 cm.

Literatura: V. PAŠKVALIN. Kultovi u antičko doba na području Bosne i Hercegovine. *GZM*, 1963: 148; E. IMAMOVIĆ. *Antički kulturni i votivni spomenici na tlu Bosne i Hercegovine*. 1977: 287 – 289; I. MARIJANOVIĆ. Prilog problemu datiranja nekih starokršćanskih crkava u Bosni i Hercegovini. *GZM* 1990: 111–112 i sl. 1.

5) Nalazište: Mogorjelo blizu Čapljine.

Inv. br. 1586. Fragment gornjeg dijela, oboda i dna svjetiljke od crvene gline. Na rubu diska ornament spiralnih krugova i rozeta. Najvjerojatnije kršćanskog horizonta.

Literatura: I. MARIJANOVIĆ. Prilog problemu datiranja nekih starokršćanskih crkava u Bosni i Hercegovini. *GZM*, 1990: 113 i sl. 2.

6) Nalazište: Mogorjelo pokraj Čapljine.

Inv. br. 2770. Fragment kruškolike svjetiljke crvene boje. Dio dna, zida i diska. Na disku fragmentiran reljef rozete okružen krugom isprekidanih linija.

Neobjavljeno.

7) Nalazište: Mogorjelo nadomak Čapljine.
Inv.br. 1585. Fragment klinaste drške i diska od crvene gline. Drška duguljastog oblika visoko podignuta, na disku vidljiv ukrasni stilizirani motiv borovih grančica.
Literatura: I. MARIJANOVIĆ. Prilog problemu datiranja nekih starokršćanskih crkava u Bosni i Hercegovini. *GZM*, 1990: 113 i sl. 3.

8) Nalazište: Mogorjelo blizu Čapljine.
Inv. br. 2660. Fragment kruškolike svjetiljke od crvene gline. Očuvan dio dna, stijenke i pločasta drška. Na dnu vidljiv krug koj se spaja prema drški.
Neobjavljeno.

FIRMA SVJETILJKE

9) Nalazište: Mogorjelo blizu Čapljine.
Inv. br. 2769. Svjetiljka od sive gline. Oštećena nosa. Oko diska plitak prsten, koji ga spaja s nosom. Nos je bez izduženog vrata. Na početku kanala nosa je rupica. Na ramenima uz prsten tri su male bradavice.
Veličina: širina: 7,3 cm; visina: 2,8 cm.
Neobjavljeno.

10) Nalazište: Mogorjelo pokraj Čapljine.
Inv. br. 1794. Svjetiljka od svijetlo – crvene gline, dobro očuvana. Napuknuta sa strane. Oko diska prsten koji se spaja s nosom. Na ramenima su tri bradavice. U sredini diska jedna je rupa. Na korijenu nosa mala je rupica za zrak. Na nosa tragovi od čađi. Na dnu natpis FORTIS, obrubljen sa dva koncentrična kruga.
Veličina: dužina: 11 cm; širina: 7, 5 cm; visina: 3, 3 cm.
Neobjavljeno.

10a) Nalazište: Mogorjelo pokraj Čapljine.
Inv. br. 1794. Dno svjetiljke s natpisom FORTIS, obrubljen sa dvije koncentrične kružnice, od svijetlo crvene gline.
Neobjavljeno.

11) Nalazište: Mogorjelo nadomak Čapljine.
Inv. br. 1584. Fragment firma svjetiljke crvene boje, dna i zida prema nosu. Na dnu vidljiva dva slova IS od natpisa FORTIS, obrubljen s dvije koncentrične kružnice.
Neobjavljeno.

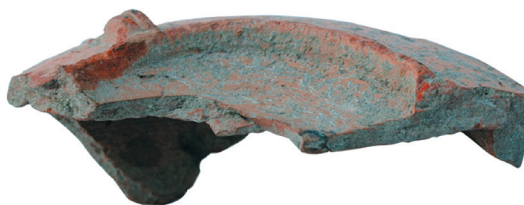
12) Nalazište: Mogorjelo blizu Čapljine.
Inv. br. 3498. Gornji dio svjetiljke od crvene gline, leđni dio ramena oštećen. Na otvoru od nosa tragovi gareži. Oko diska prsten koji ga spaja s nosom. U kanalu vrata nosa nema rupe. Na ramenima dvije bradavice. U sredini diska rupa.
Veličina: širina: 6, 5 cm.
Neobjavljeno.

13) Nalazište: Mogorjelo blizu Čapljine.
Neinventarizirano. Disk firma svjetiljke crvenkaste boje. Oko diska prsten koji ga spaja s nosom tvoreći kanal. Na ramenima tri bradavice. U sredini diska rupa. Neobjavljeno.

14) Nalazište: Mogorjelo nadomak Čapljine.
Inv. br. 1583. Fragment gornjeg dijela svjetiljke od žućkaste gline. Vidljiv prsten oko diska i na ramenu jedna bradavica. Neobjavljeno.

15) Nalazište: Mogorjelo pokraj Čapljine.
Inv. br. 1797. Fragment firma svjetiljke trbuha i diska. Crvenkaste boje. Neobjavljeno.

16) Nalazište: Mogorjelo pokraj Čapljine.
Inv. br. 2651. Fragment dna firma svjetiljke od žućkaste gline. Neobjavljeno.

LITERATURA

- ABRAMIĆ, M. 1925 – *Poetovio. Vodnik po muzeju in stavbnih ostankih rimskega mesta.* Ptuj, 1925: Ptuj, muzejsko društvo (poglavlje »Glinene svjetiljke«).
- BASLER, Đ. 1958 – Bazilike na Mogorjelu. Zusammenfassung: Zwei Kirchen auf dem Mogorjelo. *NašeStar*, 5/1958: 45–62.
- BJELAJAC, Lj. 1982 – Nalazi keramičkih žišaka na Beogradskoj tvrđavi. *GodGB*, 29/1982.
- BULIĆ, F. 1926/27. Jevrejski spomenici u rimskoj Dalmaciji i jevrejsko grobište u Solinu. Résumé: Sur les monuments juifs à Salone. *VAHD*, 49/1926–27: 116–124.
- CELESTIN, V. 1901 – Rimske svjetiljke iz Osijeka. *VHAD*, 5/1901: 21–43.
- ČUKMAN NIKOLIĆ, I. 1999 – Rimske i ranokršćanske glinene svjetiljke iz Muzeja Mimara. *Studije muzeja Mimara*, 13. Zagreb 1999.
- DAUTOVA-RUŠEVLJANIN 1970. Rimske svjetiljke u zbirci Pomorskog i povijesnog muzeja u Rijeci. Riassunto: Collezione di lucerne romane nel Museo marittimo e storico di Rijeka. *Diadora*, 5/1970: 147–160.
- FREMERSDORF, F – 1922. *Römische Bildlampen. Unter besonderer Berücksichtigung einer neuentdeckten Mainzer Manufaktur; ein Beitrag zur Technik und Geschichte der frühkaiserzeitlichen Keramik.* Bonn – Leipzig, 1922.
- FISCHBACH, O. 1896 – Römische Lampen aus Poetovio im Besitze des Steiermärkischen Landesmuseums »Joanneum«. *MdHVS*, 44/1896: 3–64.
- HAKEN, R. 1958 – Rímské lampy v Národním Museu v Praze a v jiných československých sbírkách. Roman lamps in the Prague National Museum and in other Czechoslovak collections. *SBNMP*, 12/1958, 1–2.
- IVÁNYI, D. 1935 – *A pannóniai mécsesek: tipológiai és kronológiai áttekintés címu munkája* (Text). *Die pannonischen Lampen* (Tafeln). Budapest, 1935.
- Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva.* Zagreb, 1979.
- LOESCHCKE, S. 1919. Lampen aus Vindonissa. Zürich, 1919.
- MARIJANOVIĆ, I. 1990. Prilog problemu datiranja nekih starokršćanskih crkava u Bosni i Hercegovini. *GZM*, n. s., 45/1990.
- MENZEL, H. 1954. Antike Lampen im Römisch-germanischen Zentralmuseum zu Mainz. Mainz, 1954.
- PALÁGYI, S.K. 2002 – Római kori világítóeszközök a Veszprémi Laczkó Dezso Múzeum Gyujteményébol. Veszprém, 2002.
- PAŠKVALIN, V. 1963 – Kultovi u antičko doba na području Bosne i Hercegovine. Résumé: Cultes de l'époque sur le territoire de Bosnie-Herzégovine. *GZM*, n. s., 18/1963: 127–153.
- PATSCH, C. 1900 – Archäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien. IV. Theil. *WMBH*, 7/1900: 33–166.
- RUBRIGHT, J.C. 1973 – Lamps from Sirmium in the Museum of Sremska Mitrovica. *Sirmium II*. Beograd, 1973.
- VIKIĆ-BELANČIĆ, B.
– 1971. Antičke svjetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Zusammenfassung: Antike Lampensammlung im Archäologischen Museum zu Zagreb. *VAMZ*, 3 s., 5/1971: 97–182.

- 1971a Karakter rimske keramike južne Panonije i problematika njene tipologije i kronologije. (Kratki osvrt). Summary: The character of Roman ceramic of South Pannonia and the problem of its typology and chronology. *Radovi sa Simpozijuma »Hronološka i tipološka determinacija rimske keramike u Jugoslaviji«*. Zenica, 1971: 93–115.
- 1975. Antičke svjetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu. II dio. Zusammenfassung: Antike Lampensammlung im Archäologischen Museum zu Zagreb. II. Teil. VAMZ, 3. s, 9/1975: 49–160 +T. XXIX–LVI.
- 1976. *Antičke svjetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu*. Zagreb, 1976.

SUMMARY

COLLECTION OF ANTIQUE LAMPS FROM MOGORJELO

Although in number they are not a representative museum collection these lamps from Mogorjelo are worthy of a short note and provide an insight into the kinds of lamps used and the period in which they were used.

As a result of archaeological research 1900–1903 the Sarajevo museum received 16 lamps which, on analysis, can be seen to be of five different types. These are lamps with: *angular beak and volutae*, *rounded beak and volutae*, *oval with incorporated beak*, *pear shaped* and *Firma lamps*. There is only one lamp and some fragments of the first three types. There are thirteen lamps and some fragments of the last two types.

These different types can be seen to represent the various building periods of Mogorjelo. We may conjecture that the first two (*angular beak and volutae*, *rounded beak and volutae*) come from the original rustic villas and agricultural estates of the first and second centuries.

The oval lamps with incorporated beak were characteristic of the third and fourth centuries when the first phase of building of Mogorjelo was ending and the the second, which involved the development of a large state-owned agricultural estate and fortified camp with villa was beginning.

The pear shaped lamps date from late antiquity. There is a rather larger number of these and they have much more and much richer relief decoration, most of them can be dated to the Early Christian era. Lamps of this type were usually part of the movable furnishings of Christian basilicas¹⁴

Firma lamps were produced and used for a much longer period, from the first to the fourth century and it is not possible to give a precise definition of when or by whom they were used. Because of the better quality work on our examples I would hazard the opinion that the ones in our possession (inv. nos. 1794, 1584, 3498, 1583, 1797, 2651 and unregistered fragments) can be dated to the first and second centuries that is to the first building phase of the villa rustica. A partly damaged example of one of these lamps (inv. no. 2769) because of poorer workmanship and thicker sides may be placed among the earlier items, that is to the period when Mogorjelo was becoming a fortified camp.

Rukopis primljen: 7.VIII.2006.

Rukopis prihvaćen: 6.XI.2006.

14 BASLER 1958: 45–62. gave detailed description of basilica. For pear shaped lamps from Mogorjelo see inv. nos. 2056, 1586 and 1585 MARIJANOVIC 1990: 110 – 115. wrote about pear shaped laps from Mogorjelo.